

Aleksandra Garlicka

«Ex oriente lux» : kultura i nauka we Lwowie 1772-1939 : szkic

Niepodległość i Pamięć 13/3 (24), 71-92

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aleksandra Garlicka
Warszawa

Ex oriente lux Kultura i nauka we Lwowie 1772-1939 Szkic

W 1990 r. odbyła się we Wrocławiu sesja naukowa poświęcona badaniom historii Lwowa w Polsce po drugiej wojnie światowej. Okazało się, iż mimo że na słowo „Lwów” cenzura nałożyła embargo, dorobek piśmiennictwa polskiego w tej dziedzinie był wcale duży, głównie jednak życiorysowy (Polski Słownik Biograficzny) i wspomnieniowy. Oczywiście w żadnej z tych pozycji „Lwów” nie figurował w tytule.

Rok później otwierałam w „Zachęcie” wystawę „Lwowiacy i ich miasto” opartą w znacznej mierze na fotografiach rodzinnych nadesłanych przez dawnych mieszkańców tego miasta. Lekturą pomocniczą były głównie listy – opisy właścicieli zdjęć oraz opracowania przedwojenne sięgające najdalej pierwszej ćwierci ubiegłego wieku.

W ciągu ostatnich 16 lat powstała obfita literatura lwowska, głównie publicystyczna, z wyjątkami¹ pryczynekarska, przede wszystkim zaś wspomnieniowa. Pozwala ona dostrzec wyjątkowość tego miasta, jego kulturę, naukę i oświatę, szczególnie w drugiej połowie XIX i początkach XX wieku, w pięknej scenarii zarówno naturalnej – przyrodniczej, jak i stworzonej przez człowieka – architektonicznej.

W wyniku I rozbioru Polski Lwów przypadł Austrii. 29 września 1772 r. przybył do Lwowa hr. Antoni Pergen namiestnik nowoutworzonej przez Wiedeń prowincji Galicji i Lodomerii. Sejm polski 28 grudnia 1773 r. ratyfikował traktat rozbiorowy. Lwów przypadł dynastii habsburskiej aż do końca jej panowania, do 1918 r.

Jak pisał Stanisław Wasylewski „(...) z Niemcem, który w obdartych pludrach przyszedł pieszo na rogatki, przyjechał policjant, poborca ceł i budowniczy,

¹ Lwów – miasto, społeczeństwo, kultura. *Studia z dziejów Lwowa*, pod red. H.W. Żalińskiego i K. Karolczaka. Tom I, II. Kraków 1996, 1998; O. Czerner: *Lwów na dawnej rycinie i planie*, Ossolineum 1997, ss. 269; R. Cielątkowska: *Architektura i urbanistyka Lwowa II Rzeczypospolitej*, Gdańsk 1998, ss. 387; S. Nicieja: *Łyczaków dzielnica za Stryksem*, Ossolineum 1998 ss. 570; L. Podhorodecki: *Dzieje Lwowa*, Warszawa 1993, ss. 286; B. Gierszewska: *Kino i film we Lwowie*, Kielce 2006, ss. 428.

i zaczęli urządzać miasto. Żydów zjednano przywilejami, mieszczaństwo pocieszono tanią kostką brukową, szlachtę kupiono jeszcze tańszym tytułem hrabiowskim. Niedobrze działo się. Lew usnął. Ale nie sparszywał we śnie”².

Tak powstało Królestwo Galicji i Lodomerii, którego stolicą stał się Lwów.

Historycy, publicyści i autorzy wspomnień ubolewają, że Lwów był w owym czasie ubogim, zniemczonym miastem prowincjonalnym. Nie uczestniczył wprawdzie w ówczesnym ożywieniu intelektualnym, którego miejscem w dobie Oświecenia i reform Sejmu Czteroletniego stała się Warszawa. Został jednak w tym czasie siedzibą rządu krajowego. Już w dwa lata później powołano we Lwowie Najwyższy Sąd Gubernialny, utworzono Izbę Skarbową, zreformowano ustrój oświatowy. W małych miejscowościach powstawały szkoły trzy- i czteroletnie z początkowym nauczaniem w języku polskim, dalej w niemieckim, ale jak słusznie zauważa Leszek Podhorodecki choć „poziom nauczania był niski, niemniej część dzieci chłopskich i mieszczańskich mogła w ten sposób uzyskać jakieś podstawy wykształcenia”³. W 1784 r. utworzono gimnazja rządowe. W tym samym roku cesarz Józef II wznowił Uniwersytet Lwowski wprawdzie z niemieckim językiem wykładowym zamiast łaciny.

Zmiany te i nowe możliwości zatrudnienia spowodowały masowy napływ urzędników i nauczycieli z Austrii, Niemiec i Czech. Pojawił się we Lwowie nieznan w polskich czasach stan urzędniczy, który wraz z rodzinami liczył kilka tysięcy osób⁴. Ich potomkowie w drugim czy trzecim pokoleniu uważali się za rodowitych lwowian i tworzyli kulturę polską w tym mieście.

Jest zastanawiające, że Lwów leżący na skrzyżowaniu dróg handlowych, którego rdzenna ludność była polsko-rusińska, do którego uprzednio przybywali Ormianie, Włosi, Wołosi i Żydzi, miasto przybyszów a później imigrantów miało tak ogromną siłę asymilacji. Nikt nigdy nie obliczył ilu przybyszów i skąd dotarło tu w kolejnych falach imigracji; po Powstaniu Styczniowym, w końcu XIX wieku z Kongresówki, po rewolucji 1905 r. z Królestwa Polskiego. Brak bowiem badań etnograficznych i socjologicznych w tym zakresie.

Lwowiacy mówią, że to „genius loci”, ale faktem jest, że napływ ludzi prężnych gospodarczo i sprawnych intelektualnie sprawił, iż Lwów stał się w XIX wieku i aż do czasów I wojny światowej kulturalną perłą w polskiej koronie, choć właśnie wtedy nie było Polski na mapie Europy.

Już we wrześniu 1792 r. powstała we Lwowie polska gazeta informacyjna „Dziennik Patriotycznych Polityków”. Wychodziła z przerwami do 1798 r. Była to swego rodzaju gazeta emigracyjna, wydawali ją bowiem działacze polityczni, którzy po zwycięstwie konfederacji targowickiej na ziemiach Rzeczypospolitej opuścili Warszawę. Jego redaktorem był m.in. znakomity ekonomista ks. Wawrzyniec Surowiecki. W 1794 r. „Dziennik” stał się gazetą codzienną nie tylko z nazwy. Ukazywał się 6 razy w tygodniu i był pierwszą codzienną gazetą informacyjną na ziemiach polskich.

2 S. Wasylewski: *Lwów*, Poznań 1931, s. 100.

3 L. Podhorodecki: *Dzieje Lwowa*, Warszawa 1993, s. 99.

4 Tamże, s. 101.

2 kwietnia 1811 r. ukazał się pierwszy numer „Gazety Lwowskiej” pod redakcją Franciszka Krattera. Była ona formalnie oficjalnym organem władz zaboru austriackiego i początkowo do tego ograniczała swoją działalność, później jednak aż do 1939 r. odegrała zasadniczą rolę w życiu umysłowym i politycznym Galicji. Jej późniejszymi redaktorami byli Władysław Łoziński, Adam Krechowicki, Ludwik Kubala, Karol Szajnocha, Józef Szujski i inni.

„Gazeta Lwowska”, mimo że oficjalny organ prasowy władz zaboru austriackiego, dała początek znakomitemu potem czasopiśmiennictwu i dziennikarstwu lwowskiemu. Rozwinęła ona też system dodatków. Już w styczniu 1817 r. zaczęły ukazywać się „Rozmaitości”, rodzaj magazynu literackiego, który помещał również artykuły o treści historycznej i społeczno-ekonomicznej. „Rozmaitości” przetrwały kilkadziesiąt lat. System dodatków do pozornie urzędowej „Gazety Lwowskiej” został potem poważnie rozbudowany. W 1850 r. doszedł „Dodatek Tygodniowy”, a od 1873 r., kiedy stanowisko redaktora naczelnego objął Władysław Łoziński wychodził przez lat kilkadziesiąt stały miesięcznik „Przewodnik Naukowy i Literacki” poświęcony historii, geografii, etnografii, literaturze, przyrodzie i ekonomii.

Czasopiśmiennictwo lwowskie poszczycić się może znakomitymi tytułami, dziennikarstwo wybitnymi nazwiskami.

W drugiej połowie XIX wieku Galicja, a więc i Lwów, weszły w epokę autonomii. Dyplom październikowy z 1860 r. przewidujący powołanie Rady Państwa złożonej z przedstawicieli sejmów krajowych wchodzących w skład Monarchii, a w ślad za tym konstytucja 1867 r. umożliwiły rozwój kultury narodowej, nauki i życia politycznego we Lwowie. Namiestnikiem Galicji został Polak. Pierwszym był Agenor hr. Gołuchowski. Siedzibą Namiestnictwa i Wydziału Krajowego stał się Lwów. Język polski i rusiński zostały dopuszczone jako urzędowe. W 1870 r. miasto otrzymało własny samorząd.

Już w czasie Wiosny Ludów, a potem Powstania Styczniowego w Królestwie Polskim nastąpiło znaczne ożywienie życia politycznego i umysłowego we Lwowie. Na czoło wybił się w tym czasie „Dziennik Literacki” wychodzący z przerwami w latach 1852-1864 pod redakcją m.in. Jana Dobrzańskiego pisarza, dyrektora polskiej sceny teatralnej w tym mieście.

Czasopiśmiennictwo, literatura, nauki humanistyczne i polityka były we Lwowie aż do 1918 r. ściśle ze sobą związane⁵. Do ważniejszych dzienników tego czasu zaliczyć należy „Kurier Lwowski” wydawany w latach 1883-1926. Od 1887 r. jego redaktorem naczelnym był publicysta i współorganizator ruchu ludowego w Galicji Bolesław Wysłouch. Z pismem współpracowały osobistości życia kulturalnego i społecznego owych czasów, nie tylko ze Lwowa i zaboru austriackiego, jak Jan Kasprówicz, Bolesław Limanowski, Eliza Orzeszkowa, Władysław Orkan, Henryk Rewakowicz i ukraiński pisarz i działacz społeczny Iwan Franko. Drugim ważnym dziennikiem polityczno-

⁵ U. Jakubowska: *Lwów na przelomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1991, ss. 212.

informacyjnym był powstały w 1901 r. „Wiek Nowy” Bronisława Laskowniciego. Pismo przetrwało do wybuchu II wojny światowej⁶.

Przełomowym dla Lwowa był rok 1817, w którym Józef Maksymilian hr. Ossoliński ofiarował miastu i państwu Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Zakład stał się od razu ważną dla miasta instytucją. Ma bogate tradycje i obszerną literaturę⁷. Stał się nie tylko skarbnicą książek i czasopism, ale też ośrodkiem wymiany myśli, wielopokoleniowym seminarium z zakresu historii i historii literatury polskiej. Tu rodziła się polska szkoła historyczna pod piórem znakomitego Karola Szajnochy, pod kopułą Ossolineum w jego pracowniach naukowych powstawała szkoła historyczna Szymona Askenazego. Tu drukowano dzieła Mickiewicza i Słowackiego, tu odbyła się pierwsza we Lwowie wystawa obrazów w 1837 r., dająca początek galerii lwowskiej. Ossolineum wraz z przyłączonym do niego w roku 1823 Muzeum ks. Lubomirskich, założonym przez księcia Henryka Lubomirskiego zainicjowało ruch społeczny na rzecz gromadzenia dóbr kultury i tworzenia towarzystw naukowych i oświatowych.

W 1907 r.⁸ działały we Lwowie oprócz wyżej wspomnianych: założone w 1872 r. Muzeum Przemysłowe Miejskie, Muzeum im. Dzieduszyckich powstałe w 1880 r. gromadzące zbiory przyrodnicze i antropologiczne, Biblioteka Pawlikowskich i Biblioteka fundacji Wiktora hr. Baworowskiego. Działały też w tym czasie wśród wielu innych przede wszystkim Towarzystwo Oświaty Ludowej założone w 1880 r. z inicjatywy Adama Asnyka, Uniwersytet Ludowy im. Adama Mickiewicza, Polskie Muzeum Szkolne, powstałe w 1886 r. Towarzystwo Literackie imienia Adama Mickiewicza, Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej, Związek Naukowo-Literacki we Lwowie prowadzący od 1898 r. szeroką akcję odczytową. Jego prelegentami i redaktorami wydawnictwa „Wiedza i Życie” byli m.in. Jan Gwalbert Pawlikowski, Kazimierz Twardowski, Józef Nusbaum i Jan Kasprowicz.

Uniwersytet Lwowski sięga tradycją 20 stycznia 1661 r. kiedy król Jan Kazimierz wyraził zgodę, aby istniejącemu we Lwowie kolegium jezuitów nadać godność akademii. 7 sierpnia 1817 r., po kongresie wiedeńskim cesarz austriacki Franciszek I podpisał powtórny akt fundacji Uniwersytetu Lwowskiego z niemieckim językiem wykładowym z trzema fakultetami. Prawdziwy jednak okres świetności Uniwersytetu Lwowskiego rozpoczął się w 1882 r. kiedy język polski stał się podstawowym językiem wykładowym. Uniwersytet miał trzy wydziały: prawny, filozoficzny i teologii. W roku akademickim 1894/1895 otrzymał jeszcze wydział lekarski, w 1904 r. – okazały gmach biblioteki.

W roku akademickim 1869/70 wykładało na uniwersytecie 51 osób. Uniwersytet miał 1082 studentów, w tym około 30% Ukraińców. W końcu XIX wieku na wydziałach filozofii i medycyny zaczęły studiować kobiety. W roku

6 J. Myśliński: *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867-1918)* [w:] *Prasa polska 1864-1918*, Warszawa 1976.

7 M.in. J. Szczerbiński: *Środowiska inteligencji lwowskiej w latach 1831-1867*, „Biuletyn Polonistyczny” 1991, nr 3/4 s. 120-129.

8 J. Wiczkowski: *Lwów jego rozwój i stan kulturalny*. Lwów 1907.

akademickim 1906/1907 było 3582 słuchaczy na wszystkich wydziałach⁹. Kadra naukowa była znakomita¹⁰. Na przełomie XIX i XX w. do najwybitniejszych profesorów należeli: filozof Kazimierz Twardowski – założyciel Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, zarazem psycholog i logik, twórca tzw. warszawsko-lwowskiej szkoły filozoficznej, zasłużony później organizator szkolnictwa wyższego w niepodległej Polsce; historyk prawa Oswald Balzer – badacz dziejów ustroju Polski, założyciel lwowskiego Towarzystwa Naukowego; historyk prawa polskiego i kościelnego Władysław Abraham – ojciec późniejszego generała, Romana; historyk i biograf Ludwik Finkel – współzałożyciel Polskiego Towarzystwa Historycznego; historyk i wydawca źródeł Ksawery Liske – współzałożyciel PTH, założyciel „Kwartalnika Historycznego”; historyk Tadeusz Wojciechowski – badacz średniowiecza; historyk Szymon Askenazy – znawca epoki napoleońskiej i walk Polaków o wyzwolenie w XIX w.; filolog Antoni Małeki – wydawca dzieł Słowackiego, autor pierwszej o nim monografii, twórca polskiej monografistyki historyczno-literackiej, badacz gramatyki polskiej; historyk literatury i krytyk literacki Piotr Chmielowski – badacz literatury polskiej XIX w.; historyk literatury Roman Pilat; historyk literatury Józef Kallenbach – także profesor we Fryburgu i Krakowie, autor monografii o Adamie Mickiewiczu i Zygmuncie Krasieńskim; historyk sztuki i literatury Jan Antoniewicz-Bołoz – znawca sztuki polskiej XVI i XIX w. oraz renesansu włoskiego, historycy literatury Bronisław Gubrynowicz i Wiktor Hahn, zoolog Benedykt Dybowski – zesłany na Syberię za współpracę z rządem powstańczym w 1863 r., badacz fauny jeziora Bajkał i przyrody wschodniej Syberii; zoolog Józef Nusbaum-Hilarowicz – popularyzator ewolucjonizmu, propagator darwinizmu; geolog Rudolf Zuber, geograf Eugeniusz Romer, fizyk Marian Smoluchowski, chirurg Ludwik Rydygier i wielu innych.

Większość wykładów prowadzono w języku polskim, ale były także wykłady po ukraińsku i łacinie. Wraz z rozwojem ruchu narodowego ukraińskiego narastał, podsycany przez władze austriackie, konflikt akademickiej społeczności polskiej i ukraińskiej o język uczelni (tzw. walka o utrakwizację Uniwersytetu Lwowskiego) – Ukraińcy żądali obowiązkowego wykładowego języka ukraińskiego.

Drugą co do wielkości uczelnią Lwowa była Politechnika¹¹. Utworzona w 1877 r. na bazie dawnej Akademii Technicznej z polskim językiem wykładowym mieściła się w gmachu zaprojektowanym przez znakomitego architekta lwowskiego Juliana Zachariewicza. Politechnika miała cztery wydziały: inżynierii, architektury, budownictwa maszyn i chemiczno-techniczny. Studiowali tu przed I wojną światową m.in. Stefan Banach, jeden z twórców słynnej w dwudziestoleciu lwowskiej szkoły matematycznej i Eugeniusz Kwiatkowski w latach dwudziestych autor koncepcji rozwoju handlu morskiego i budownictwa portu w Gdyni, minister przemysłu i handlu (1926-1930), w latach trzydziest-

⁹ Tamże, s. 174.

¹⁰ Cytuję dalej za L. Podhorodeckim: *Dzieje Lwowa*. Tamże, s. 132-133.

¹¹ Z. Popławski: *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844-1945*, Ossolineum 1992, ss. 363.

tych współtwórca Centralnego Okręgu Przemysłowego, dyrektor Państwowych Fabryk Związków Azotowych w Chorzowie i Mościcach.

Rozkwit badań chemicznych na Politechnice Lwowskiej wiązał się z naftą, jedynym bogactwem naturalnym tej części Galicji (poza urodzajną ziemią). Ignacy Łukasiewicz zdobył wprawdzie wyższe wykształcenie aptekarskie w Krakowie, ale to on w 1853 r. zapalił pierwszą lampę naftową w lwowskiej aptece Piotra Mikolascha, co umożliwiło m.in. oświetlenie szpitala powszechnego na Łyczakowie i przeprowadzenie pierwszej operacji chirurgicznej wieczorem.

Łukasiewicz starał się zapewnić przemysłowi naftowemu w Galicji solidne podstawy rozwoju. W 1877 r., a więc w roku otwarcia Politechniki zorganizował we Lwowie kongres naftowy, w wyniku którego powstało Towarzystwo Naftowe z siedzibą w Gorlicach. W kongresie wziął udział Stanisław Szczepanowski przemysłowiec, publicysta, polityk, który związał swą działalność gospodarczą z naftą galicyjską¹².

W tym samym roku odbyła się we Lwowie w ogrodach Jabłonowskich pierwsza wystawa rolniczo-przemysłowa, której okazy umieszczono potem w powstałym w tym czasie Muzeum Przemysłowym.

Od 1899 r. przy szkole Politechnicznej istniała Krajowa Stacja dla Przemysłu Naftowego, do której przyjeżdżali praktykanci z zagranicy¹³. W okresie międzywojennym, od 1924 r. chemik Stanisław Pilat, profesor na wydziale technologii nafty i gazów ziemnych Politechniki Lwowskiej prowadził badania nad składem polskiej ropy naftowej i technologią jej przeróbki. Opracował nowe metody przeróbki ropy naftowej, które znalazły zastosowanie w Polsce, Rumunii i Meksyku.

Blisko związana z wydziałem lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego była założona w 1881 r. szkoła weterynaryjna, przekształcona w 1895 r. w Akademię Weterynaryjną.

Powstała w 1856 r. staraniem Towarzystwa Gospodarczego Galicyjskiego średnia szkoła rolnicza w Dublanach pod Lwowem zamieniona kolejno w Wyższą Szkołę Rolniczą otrzymała w 1901 r. tytuł Akademii Rolniczej. Od 1899 r. działała we Lwowie Akademia Handlowa.

Szczególne rolę pod niepozorną a ciągle zmieniającą się nazwą odegrała lwowska Szkoła Przemysłowa. Miała ona w założeniu nauczać rzemiosła czyli przemysłu rękodzielniczego, w rzeczywistości stała się akademią sztuk pięknych. Jej początki sięgają 1875 r., kiedy to utworzono przy Muzeum Przemysłowym szkołę rysunków i modelowania. W 1892 r. szkoła przeniosła się do własnego gmachu. Stała się Państwową Szkołą Przemysłową kształcąca głównie w budownictwie, a więc związaną z wydziałem architektury na Politechnice. Posiadała równocześnie publiczne sale „rysunku i modelowania”. Językiem wykładowym był zawsze polski. W końcu XIX i na początku XX wieku uczali w niej m.in. malarze Edward Pietsch i Tadeusz Rybkowski. W okresie

12 L. Kuberski: *Stanisław Szczepanowski 1846-1900*, Opole 1997, ss. 214.

13 Tamże s. 167.

dwudziestolecia międzywojennego grafiki uczył tu Ludwik Tyrowicz, rzeźby Marian Wnuk, rzemiosła artystycznego wybitny introligator Aleksander Semkowicz.

Była to jedyna wyższa uczelnia, która ostała się podczas II wojny światowej w czasie okupacji niemieckiej. Miała status szkoły zawodowej, a Niemcy dopuszczali wykształcenie zawodowe Polaków. W rzeczywistości prowadzono tam tajne nauczanie.

W 1894 r., w stulecie Powstania Kościuszkowskiego, w czasie trwania wielkiej Powszechnej Wystawy Krajowej otwarto Panoramę Raclawicką pędzla Wojciech Kossaka i Jana Styki. Było to wielkie wydarzenie kulturalne i patriotyczne. Na wystawie prócz dokonań przemysłowych prezentowano także sztukę polską i to nie tylko lwowską. W specjalnym pawilonie Jana Matejki pokazywano jego twórczość. W Pałacu Sztuki, który przetrwał II wojnę światową eksponowano retrospektywną wystawę sztuki polskiej do czasów ówczesnych. Na wystawie pokazywano też kolekcję tkanin buczackich i sztukę huculską.

W 1903 r. odbyła się we Lwowie pierwsza retrospektywna wystawa dzieł Janka Malczewskiego¹⁴. W 1907 r. otwarto Lwowską Galerię Malarstwa i Rzeźby. W końcu tego roku nakładem drukarni Altenberga ukazał się pierwszy zeszyt wydawnictwa „Sztuka Polska”¹⁵. We Lwowie tworzyli malarze: Artur Grottger, Henryk Rodakowski, Stanisław Batowski-Kaczor, Kazimierz Sichulski, Teodor Axentowicz. Rzeźbiarze: Cyprian Godebski, Antoni Polpiel, Tadeusz Barącz. Już przed 1866 r. działało tu Towarzystwo Sztuk Pięknych.

Nic też dziwnego, że właśnie w tym mieście narodziła się polska fotografia artystyczna. W 1891 r. powstał we Lwowie Klub Miłośników Sztuki Fotograficznej. W zebraniu założycielskim uczestniczyli między innymi inicjator Klubu rzeźbiarz Tadeusz Barącz – twórca pomnika Jana Sobieskiego usytuowanego na Wałach Hetmańskich, Teodor Szajnok – właściciel jednego z najstarszych zakładów fotograficznych we Lwowie oraz przyszły prezes Klubu mecenas Karol Strommenger. W 1895 r. staraniem Klubu ukazało się we Lwowie pierwsze na ziemiach polskich fachowe czasopismo fotograficzne „Przegląd Fotograficzny”.

Lwów aż do czasów I wojny światowej był jedynym ośrodkiem na ziemiach polskich, w którym uprawiano fotografię artystyczną. Tu powstawały fotogramy w tzw. technikach szlachetnych, tu na wzorach wiedeńskich (pod wpływem wiedeńskiego klubu tzw. „Trójlistka”) kształcili się mistrzowie przetłoku, gumy i bromoleju. Wydawano podręczniki fotografii. W 1898 r. w miejsce „Przeglądu” zaczęło wychodzić nowe pismo, także pod redakcją Stanisława Lachowskiego – „Kronika Fotograficzna”. W 1903 r. Klub przeistoczył się w Lwowskie Towarzystwo Fotograficzne, które z dziesięcioletnią przerwą między 1914 a 1924 rokiem działało aż do wybuchu II wojny światowej. Najznakomitszymi mistrzami lwowskiej fotografii byli Henryk Mikolasch i Józef Świtkowski. Pozostawili znakomite dzieła w technikach szlachetnych, obaj na-

¹⁴ *Polskie życie artystyczne w latach 1890-1914*. Praca zbiorowa pod redakcją Aleksandra Wojciechowskiego. Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1967, s. 67.

¹⁵ Tamże, s. 69.

uczali; Mikolasch był wykładowcą i kierownikiem Zakładu Fotografii na Politechnice Lwowskiej, Świtkowski był lektorem fotografii na Uniwersytecie Jana Kazimierza. Wykształcili grono wspaniałych fotografów. Byli to Władysław Bednarczuk, Zbigniew Bieniawski, Zofia z Trzemeskich Huberowa, Rudolf Huber, Aleksander Krzywobłocki, Bronisław Kupiec, Adam Lenkiewicz, Norbert Lilien, Władysław Markocki, Janina Mierzecka, Jan Alojzy Neuman, Stefan Pazirski, Witold Romer – twórca izohelii, Jarosław Słoniewski, Ludwik Zatorski.

W okresie międzywojennym Lwowskie Towarzystwo Fotograficzne urządzało wystawy także ogólnopolskie i międzynarodowe, w 1929 r. było inicjatorem powołania Polskiego Towarzystwa Fotograficznego.

4 października 1900 r. otwarto miejski Teatr Wielki we Lwowie wzniesiony wedle projektu Zygmunta Gorgolewskiego. Bryła teatru znana z wielu pocztówek i ilustracji wzorowana była na gmachach opery paryskiej i wiedeńskiej. Nie był to pierwszy teatr lwowski¹⁶.

W 1842 r. sumptem Stanisława hr. Skarbka wzniesiono zwany od jego nazwiska Teatr Skarbkowski. Na jego deskach grywali Jan Nepomucen Nowakowski i Witalis Smochowski, Helena Modrzejewska, Jan Królikowski, Bolesław Ładnowski. Dla tego teatru, a szczególnie dla Nowakowskiego i Smochowskiego pisał sztuki Aleksander Fredro.

Prawdziwy rozwój teatru lwowskiego nastąpił po otwarciu Teatru Wielkiego. Były tu sceny dramatu, opery i operetki. Był to teatr Tadeusza Pawlikowskiego (1900-1906), Ludwika Hellera (1906-1918), a w dwudziestoleciu międzywojennym Wilama Horzycy i Leona Schillera. Grywali tu Ludwik i Irena Solscy, Gabriela Zapolska, która również pisała sztuki dla tych teatrów, Władysław Roman, Karol Adwentowicz, Ferdynand Feldman i inni.

Wystawiano sztuki Wyspiańskiego i Rydla, publiczność lwowska zachwycała się dramataми Ibsena i muzyką Griega.

W dwudziestoleciu międzywojennym Wilam Horzyca i Leon Schiller wprowadzili na lwowską scenę polskich wieszczów. Oprócz dawnych aktorów grywała tu odkryta przez Horzycę Irena Eichlerówna.

Życie muzyczne Lwowa¹⁷ koncentrowało się wokół założonego jeszcze w 1858 r. Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego, przemianowanego po 1918 r. na Polskie Towarzystwo Muzyczne, które w latach międzywojennych przeżywało okres świetności pod dyrekcją Mieczysława i Adama Sołtysów. Od 1902 r. Lwów posiadał Filharmonię w olbrzymiej sali przy ul. Chorążczyzny. Działały też Konserwatorium Polskiego Towarzystwa Muzycznego i Związek Muzyków we Lwowie. W 1913 r. powstał pierwszy na ziemiach polskich Zakład Muzykologii przy wydziale filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, stworzony i prowadzony przez profesora Adolfa Chybińskiego. Z jego szkoły wyszli najwybit-

16 *Teatr lwowski w latach 1890-1918* [w:] *Dzieje teatru polskiego 1890-1918*, Warszawa 1987, s. 199-310; Stanisław Marczak-Oborski: *Teatr w Polsce 1918-1939*, rozdział *Teatr lwowski* s. 302-370; *Polski teatr we Lwowie*, pod redakcją Lidii Kuchtówny, Warszawa 1997, ss. 294.

17 Z. Ottawa-Rogalska: *Lwy spod ratusza słuchają muzyki*, Ossolineum 1987, ss. 156; L. Mazepa: *Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie*, [w:] *Lwów – miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwowa*, pod red. H.W. Zalińskiego i K. Karolczaka. Tom II, s. 403-423.

niejsi muzykolodzy lat międzywojennych: Jan Józef Dunicz, ksiądz Hieronim Feicht, Stefania Łobaczewska, Zofia Lissa, Józef Chomiński.

15 stycznia 1930 r. uruchomiona została stacja nadawcza lwowskiej rozgłośni Polskiego Radia. Studia i biura rozgłośni mieściły się w gmachu przy ul. Batorego 6, zaś stacja nadawcza na terenie Targów Wschodnich. Dyrektorem był Juliusz Petry, kierownikiem muzycznym Adam Sołtys, a „Wesoła Fala” stworzona przez Wiktora Budzyńskiego zabawiła całą Polskę. Lwów w 1939 r. był najlepiej zradiofonizowanym miastem w Polsce, z 45 tysiącami abonentów radiowych.

Lwów będący przez długie lata stolicą autonomicznej Galicji i siedzibą Namiestnictwa, a w latach 1890-1914 właściwie stolicą kulturalną Polski po odzyskaniu niepodległości spadł do rzędu jednego z miast wojewódzkich. Nie przestał być jednak ważnym ośrodkiem kulturalnym, naukowym i literackim. Jego wkład do Niepodległej był ogromny. Zasilił warstwę urzędniczą nowopowstającego państwa. Parlamentaryzm polski kształcił się na doświadczeniach posłów galicyjskich. Kazimierz Bartel profesor geometrii wykreślnej Politechniki Lwowskiej (od 1913 r.) został trzykrotnie premierem, Ignacy Mościcki wykładowca na Politechnice Lwowskiej, gdzie w 1925 r. wybrany został jej rektorem, 4 czerwca 1926 r. został zaprzysiężony na prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

We wrześniu 1939 r. wojska radzieckie zajęły Lwów. Mury miasta ocalały w czasie II wojny światowej, ale największe straty ponieśli jego mieszkańcy. Ci, którzy ocalili z pożogi wojennej, nie zostali wywiezieni na wschód, ani nie zginęli od niemieckiej kuli, w latach 1945-1947 w wagonach towarowych drogą żelazną kierowali się na zachód.

Zasilili ośrodki naukowe Krakowa i Gliwic, uniwersytetów warszawskiego i poznańskiego. 9 i 10 maja 1945 r. do zburzonego Wrocławia przybyła sformowana na Uniwersytecie Jagiellońskim grupa naukowo-kulturalna. Zadaniem jej było zabezpieczenie mienia przedwojennych uczelni i instytutów naukowych Wrocławia. Na jesieni tego roku profesor Stanisław Kulczyński, ostatni rektor Uniwersytetu Jana Kazimierza, wygłosił wykład inauguracyjny na rozpoczęcie roku akademickiego połączonych na razie uczelni – Uniwersytetu i Politechniki.

W budowie stosu atomowego w dalekim Los Alamos brał udział lwowski matematyk Stanisław Ulam.

Światło poszło na zachód.

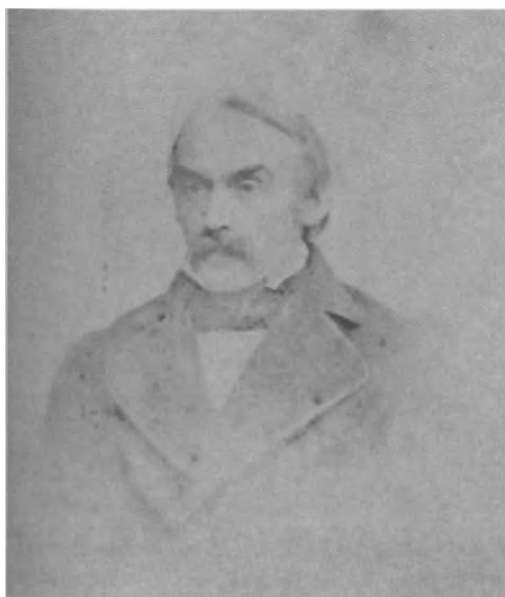
Ossolineum, Biblioteka Publiczna im. Ossolińskich we Lwowie ufundowana w 1817 r., potem Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Budynek biblioteki wystawiono według projektu inżyniera i gen. Józefa Bema. Fot. Edward Trzemeski ok. 1900 r. Biblioteka Narodowa, reprodukcja w zbiorach sztuki

Jan Dobrzański (1820-1886), dziennikarz „Gazety Lwowskiej”, redaktor i współtwórca „Dziennika Mód Paryskich”, „Gazety Narodowej” i „Dziennika Literackiego”, dyrektor teatru lwowskiego, założyciel pierwszego w tym mieście gniazda „Sokoła Macierzy”. Fot. Edward Trzemeski ok. 1870 r. Własność Anna Bańkowska. Reprodukacja z czasopisma „Projekt” 1991 nr 3

Pałac i zarazem teatr Stanisława hr. Skarbka wystawiony w 1842 r. Fot. E. Trzemeski we Lwowie ok. 1900 r. Biblioteka Narodowa, reprodukcja w zbiorach autorki

Karol Szajnocha (1818-1868), historyk, kustosz Biblioteki Ossolińskich, publicysta, pisarz, redaktor „Tygodnika Polskiego” i „Dziennika Literackiego” we Lwowie. Fot. Zofia Hoszowska we Lwowie prawdopodobnie w 1868 r. Własność: Piotr Szczepanowski

Miejskie Muzeum Przemysłowe, pocztówka 1939 r.; w zbiorach autorki

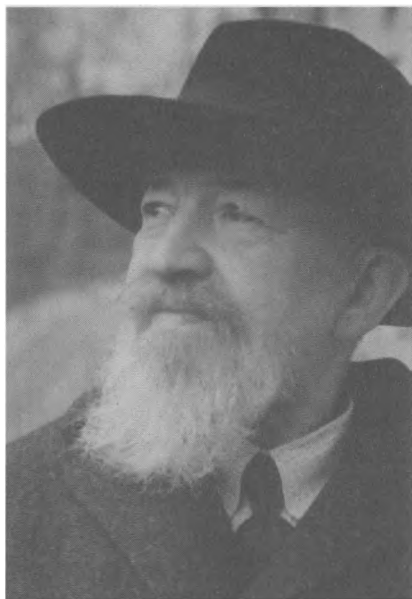
Stanisław Szczepanowski (1846-1900), ekonomista, publicysta, poseł do Sejmu Galicyjskiego i Austriackiego. Fot. ok. 1894 r. Własność: Piotr Szczepanowski

Pawilon Panoramy Raclawickiej na Powszechnej Wystawie Krajowej w 1894 r. Biblioteka Narodowa, reprodukcja w zbiorach autorki

Stary gmach Uniwersytetu Lwowskiego wzniesiony w połowie XIX wieku. Po prawej stronie barokowy kościół św. Mikołaja. Fotografia w zbiorach autorki

Kazimierz Twardowski (1866-1938), filozof, psycholog i pedagog. Od 1895 r. profesor Uniwersytetu we Lwowie. W 1904 r. założył Polskie Towarzystwo Filozoficzne. Fot. F. Olesińska w latach 30. XX w. Zdjęcie w zbiorach autorki

Gmach Politechniki we Lwowie. Widok z samolotu. Lata 30. XX w. Zdjęcie w zbiorach autorki

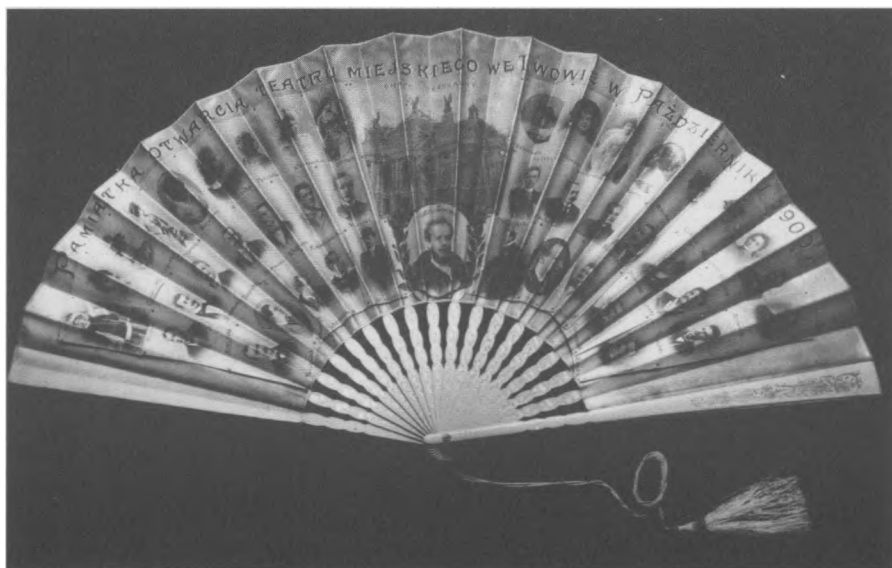
Gmach wydziału lekarskiego Uniwersytetu Lwowskiego przy ul. Piekarskiej, wybudowany ok. 1894 r. Biblioteka Narodowa, reprodukcja w zbiorach autorki

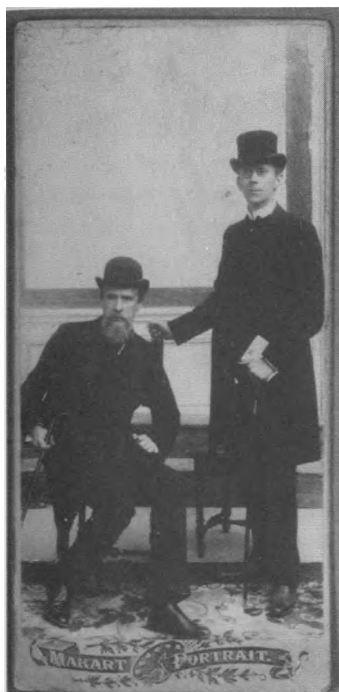
Galicyjska Kasa Oszczędności, projekt Juliana Zachariewicza, róg ul. Karola Ludwika i Jeżuickiej, ok. 1900 r. Reprodukacja w zbiorach autorki

Komitet budowy pomnika Adama Mickiewicza we Lwowie. Na fotografii m.in. Władysław Mickiewicz, redaktor Adam Krechowicki i rzeźbiarz Antoni Popiel. Fot. N. Lissa. Fotografia w zbiorach Muzeum Niepodległości, kolekcja *Leopolis*

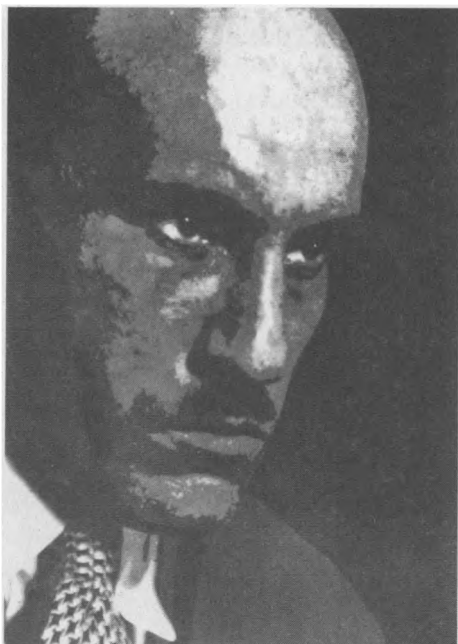
Wachlarz – „Pamiętka otwarcia nowego Teatru Miejskiego we Lwowie w październiku 1900 r., na jedwabiu fotografia nie ukończonego jeszcze nowego gmachu i podobizny aktorów i dyrektora Tadeusz Pawlikowskiego. Fot. w zbiorach autorki

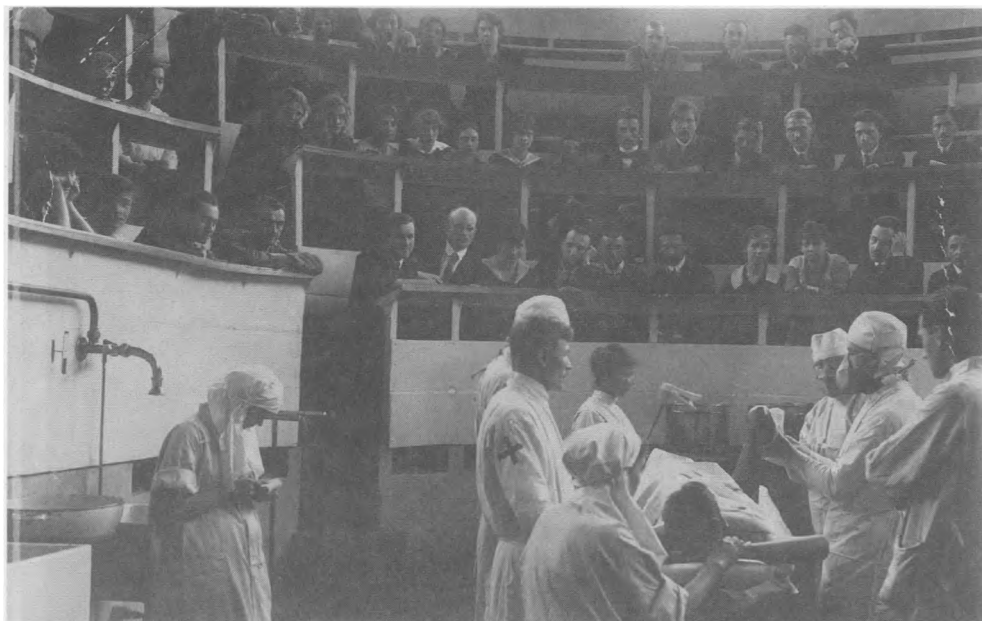
Tadeusz Pawlikowski z Ludwikiem Solskim w czasie występów w Kijowie w 1905 r. Muzeum Teatralne, reprodukcja w zbiorach autorki

Antykwariat w okolicach Rynku ok. 1904 r. Fot. Wacław Borzemski. Zdjęcie w zbiorach autorki

Ludwik Tyrowicz (1901-1958), grafik, po II wojnie prof. Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Łodzi. Fot. Witold Romer 1934 r., izohelia. Obecnie oryginał w Muzeum Narodowym we Wrocławiu. Reprodukacja w zbiorach autorki

Sala wykładowa wydziału lekarskiego Uniwersytetu Lwowskiego, demonstracja chorego 1918 r. Reprodukacja z: *Inteligencja polska XIX i XX w.*, Warszawa 1997, il. 174

Stanisław Pilat (1881-1941), chemik, profesor Politechniki Lwowskiej, specjalista w dziedzinie technologii przerobu ropy naftowej, zginął zamordowany przez Niemców wraz z grupą profesorów lwowskich 4 lipca 1941 r. Fot. prawdopodobnie ok. 1935 r. w Borysławiu. Reprodukacja z: *Inteligencja polska XIX i XX w.*, Warszawa 1997, il. 156

Adolf Chybiński (1880-1952), muzykolog. W 1912 r. został prof. nadzwyczajnym, 1921 zwyczajnym; w latach 1913-41 był kierownikiem zakładu muzykologii Uniwersytetu we Lwowie, od 1945 r. kierownikiem zakładu muzykologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Fot. IKC w latach trzydziestych. Zdjęcie Archiwum Dokumentacji Mechanicznej

Mieczysław Sołtys (1863-1929), kompozytor, dyrygent i pedagog, uczeń K. Mikulego we Lwowie, F. Krenna i R. Hirschfelda w Wiedniu, C. Saint-Saënsa i E. Gigout w Paryżu. Był profesorem teorii muzyki i gry fortepianowej w konserwatorium we Lwowie, od 1899 r. dyrektorem tej uczelni i prezesem Towarzystwa Muzycznego, od 1919 r. prezesem Związku Muzyków we Lwowie. Fot. Biblioteka Narodowa

Polskie Towarzystwo Muzyczne we Lwowie. 1933 r.; w pierwszym rzędzie 4-ty od lewej Adam Sołtys. Fotografia w zbiorach Muzeum Niepodległości, kolekcja *Leopolis*

Adam Sołtys (1890-1968) kompozytor, dyrygent i pedagog, syn Mieczysława. Po studiach muzycznych (u R.L. Wolfa i R. Kahna) i muzykologicznych (1921 r. uzyskał stopień doktora w Berlinie) został profesorem konserwatorium Polskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie (1930-1939 był dyrektorem tej uczelni). Od 1945 r. wykładał kompozycję, dyrygenturę i teorię w konserw. we Lwowie. Fot. Biblioteka Narodowa

Członkowie Lwowskiego Towarzystwa Fotograficznego. Lwów 1927 r. Siedza od lewej: Adam Lenkiewicz, Janina Mierzecka, Henryk Mikolasch, Zofia Huberowa, Józef Świtkowski. Stoją od lewej: Stanisław Progulski, Tadeusz? Plutter, Norbert Lilien, Jan Neuman, Adam Brodowicz, Mieczysław Hoszowski, Ludwik Zaturski, Jozef Grabowski, B.? Schenhelbach, Rudolf Huber. Fotografia w zbiorach autorki

Pracownicy Rozgłośni Polskiego Radia we Lwowie 1938 r.; czwarty od lewej siedzi dyrektor Juliusz Petry, piąty Wiktor Budzyński. Fot. ze zbiorów Jerzego Kołaczekowskiego (ostatni z prawej w pierwszym rzędzie)

Lwy nad wejściem do budynku rozgłośni Polskiego Radia przy ul. Batorego 6. Zdjęcie współczesne